

Írta: Herczog Mária

AZ ISKOLÁZTATÁSI TÁMOGATÁS TAPASZTALATAIRÓL²

E tanulmányban azt vizsgáltuk, hogy milyen eredményeket hozott az iskoláztatási támogatás bevezetése, segített-e azoknak a céloknak az elérésében, amelyeket a kormányzat tűzött ki, annak érdekében, hogy minél több gyerek tegyen eleget tankötelezettségének és mennyire voltak hatékonyak azok az intézkedések, amelyeket ennek érdekében a kormányzat bevezetett. Azt is vizsgáltuk, hogy mennyiben jelenthetett ez segítséget a családoknak, azoknak a gyermekeknek, akik rendszeresen és gyakran igazolatlanul hiányoznak az iskolából, illetve nem tesznek eleget a tankötelezettségnek. A rendelkezésre álló adatok alapján vizsgáltuk, hogy hogyan reagált a helyi ellátórendszer és a hivatal, mit tudtak vagy akartak tenni a családok.

Összességében megállapítható volt, hogy a gyerekek iskolába járása és különösen ennek eredményessége semmiképpen sem érhető el az alanyi jogon járó támogatás felhasználásának esetleges ellenőrzésével, illetve szélsőséges esetben a gyerekek a családból való kiemelésével. Ugyancsak nem biztosítható ilyen módon, hogy a szakemberek és intézmények a törvényekben és szakmai szabályokban is jól megfogalmazott módon működjenek együtt a gyerekek érdekeinek minél sikeresebb képviselésében és jólétének biztosításáért. Az iskoláztatási támogatás bevezetésének tapasztalatai hangsúlyosan aláhúzzák a szükséges szakmai együttműködések mielőbbi kialakítását, a családok és a gyermekek érzékeny, szakszerű, sokoldalú és egyéni gondozásának jelentőségét, és megmutatják, hogy önmagában a jogi szabályozás nem lehet eredményes, ha nem jár együtt olyan lehetőségek biztosításával, amelyek az alapproblémát és nem a jelenséget célozzák.

AZ ISKOLÁZTATÁSI TÁMOGATÁS BEVEZETÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI

A családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. jogszabály 1999. januári hatálybalépését megelőzően az OEP a Megyei Egészségbiztosítási Pénztárak családtámogatási ellátásokkal foglalkozó vezetői, illetve az ellenőrzési szakterület vezetői részére szakmai továbbképzést szervezett. Ennek célja a munkatársaknak a jogszabály változásából adódó feladatokra történő felkészítése, valamint az iskoláztatási támogatás iránti jogosultság megállapítására vonatkozó egységes gyakorlat kialakítása.

Az iskoláztatási támogatás megállapításához szükséges nyomtatvány legyártatásáról és az oktatási intézményekbe történő eljuttatásáról az OEP a Megyei Egészségbiztosítási Pénztárak útján gondoskodott.

Az iskolák tájékoztatása a területileg illetékes Megyei Egészségbiztosítási Pénztárak feladata volt. A pénztárak e feladatuk ellátásához igénybe vették a települési jegyzők és a TÁKISZ-ok segítségét.

A nem önkormányzati fenntartású iskolákkal a pénztárak ellenőrzési osztályai vették fel a kapcsolatot és juttatták el hozzájuk a szükséges nyomtatványokat.

² A vizsgálat a Szociális és Családügyi Minisztérium felkérésére készült, vezetője Pataky Zsuzsanna volt. A vizsgálatban az Országos Egészségbiztosítási Pénztár munkatársai: Pincési Jánosné és Gulyás János, a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet munkatársai: Asbóth Katalin, Czinege Györgyi, Csepeli Marianna, Papp Krisztina, Pálfi Andrea, Tóth Zsuzsa vettek részt.

Az új családtámogatási formáról, annak igazoltatási módjáról az érintettek az OEP által kiadott MTI közlemény és a Megyei Egészségbiztosítási Pénztárak részéről adott folyamatos tájékoztatók alapján a helyi sajtó, rádió és TV útján szerezhettek tudomást. Valószínűleg a nyári szünetnek is betudható, hogy az iskolák nem egyformán teljesítették az igazolás kiadásával kapcsolatos feladataikat, hiszen ebből adódott, hogy több tízezer gyermekről nem érkezett be igazolás.

A megyei gyámhivatalok a települési önkormányzatok jegyzőivel, az Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet a módszertani gyermekjóléti szolgálatokkal ismertették a törvényből fakadó feladatokat.

Az iskoláztatási támogatásra vonatkozó módszertani levelet a Szociális és Családügyi Minisztérium és az Oktatási Minisztérium közösen adta ki. A módszertani levél fél évvel az intézkedés bevezetése után jelent meg (Közlöny szám és lásd külön), így a gyermekjóléti szolgálatoknak nem volt módjuk felkészülni és időben egyeztetni a településeken a szükséges teendőket. Az adminisztrációs és jelzési problémák egy része ebből adódhatott.

Az 1999-2000-es tanévben a KSH adatai alapján 1.223.257 tanköteles korú gyermek volt. 1999. szeptember 30-ig az igényelbíráló szervekhez be kellett nyújtani az oktatási intézmények által kiállított, a tankötelezettség teljesítéséről szóló, illetve a tanulói jogviszony igazolását bizonyító nyomtatványt. Ezeket az igazolásokat a szülőknek kell visszaküldeniük, bár volt, ahol az iskola – életszerűen – ezt magára vállalta. Akikről nem érkezett be időben az igazolás, nevelési ellátás címén továbbra is kapták a családi pótlékot, de felszólították őket az igazolás pótlására.

A FELMERÉSRŐL

Az OEP vizsgálat kiterjedt annak kérdőíves vizsgálatára, hogy hányan nem küldték vissza az igazolásokat településenként, ennek milyen okai voltak, illetve a pótlások érdekében ki mit tett vagy nem tett, illetve arra, hogy a gyermekek hogyan teljesítik tankötelezettségüket. Az előírt határidőig 143.899 igazolás nem érkezett vissza, ami 88,2%-os teljesítést jelent. További 79.204 gyerekről érkezett igazolás, 55.695 szülő felszólítását követően, majd később újabb 38.154-en tettek eleget kötelezettségüknek. A jegyzők értesítését követően további 3460 igazolás érkezett be, ezzel 22.901-re (1,9%), csökkent a hiányzó igazolások száma. Az OEP 1999. októberében 1.397.644 gyermek után folyósított iskoláztatási támogatást, mert a 20 évesnél fiatalabb, közoktatási intézménybejáró fiatal részére is jár a támogatás.

Az Országos Egészségbiztosítási Pénztár négy megyében (Békés, Győr-Sopron, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg) a kérdőívek kitöltésén túl olyan kimutatást is készített, amely tartalmazza azon gyerekek nevét és személyazonosító adatait, akiknél az iskoláztatási támogatást igénylő személy nem nyújtotta be az igazolást a tanulói jogviszony fennállásáról. Ezt a listát adták át a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet részére, így 1856 gyermek esetében részletes vizsgálatra került sor.

Békés, Győr-Moson-Sopron, Somogy és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében annak felmérésére nyílt lehetőség, hogy az adott településeken jegyzőik, illetve a gyermekjóléti szolgálatok a törvénynek megfelelően, milyen intézkedések történtek, és

- ez milyen hatással volt az adott gyermek tankötelezettségének teljesítésére.
- a településeken mi történt, hogyan érvényesül a törvény, a bevezetés utáni időszakban.

A felmérés kérdőíves módszerrel készült.

A jegyzők munkáját két kérdőív méri:

1. Az egyik kérdőíven a település jegyzője azokról a – saját hatáskörében megtett- intézkedésekről számol be, amit azokért a gyermekekért tett, akikről az OEP azt jelezte, hogy nem rendelkeznek iskolalátogatási igazolással.

2. A másik kérdőív települési szinten azokat az intézkedéseket méri, hogy mi történik azokkal a gyermekekkel, akik legalább tíz órát hiányoznak igazolatlanul, mert a törvény értelmében az iskola köteles erről a jegyzőt értesíteni.

A gyermekjóléti szolgálatok által ellátott feladatokat két kérdőív mérte:

1. Az egyik kérdőíven az OEP-től a jegyzőhöz eljuttatott névsor alapján vizsgáltuk a gyermekjóléti szolgálat által megtett intézkedéseket és azok eredményességét, adott gyermekre vonatkoztatva.

2. A másik kérdőív települési szinten mérte, hogy a gyermekjóléti szolgálat a törvény bevezetése után, a tanulók igazolatlan hiányzása esetén hogyan segítette elő a tankötelezettség teljesítését.

A megfogalmazott kérdések arra irányultak, hogy melyek az iskoláztatási támogatás bevezetésével kapcsolatos tapasztalatok, de legalábbis jelzik a településeken folyó gyermekvédelmi szakmai munka egyes elemeinek színvonalát, valamint azt is, hogy milyen mértékben sikerült kialakítani az egyes intézmények közötti együttműködést – önkormányzat, iskola, gyermekjóléti szolgálat -, és mennyire határolódnak el, illetve fogalmazódtak meg a kompetenciák, felelősségi és tevékenységi körök. Ennek azért van kiemelkedő jelentősége, mert a családok és gyermekek védelme és támogatása csak akkor lehet sikeres, ha az őket segítő intézmények és szakemberek birtokában vannak a szükséges ismereteknek, együttműködési lehetőségeknek, ha ismerik a törvény által biztosított jogukat, kötelezettségüket, a megfelelő feltételek biztosítottak működésükhöz, a családok, gyermekek támogatásához.

A bevezetés módjáról írtak alapján nyilvánvaló, hogy a különféle segítő szakemberek – pedagógusok, szociális munkások, önkormányzati dolgozók- szakmai felkészítést nem kaptak arra a feladatra, aminek értelmében azokat a családokat, ahol a gyerekek iskolába járása és ottani eredményessége problémás, milyen módszerekkel lehet segíteni e helyzet megváltoztatásában. Ahhoz sem kaptak segítséget, hogy a szükséges együttműködési stratégiákat, a szakmai határokat meghatározzák, elválasszák az egyéni, családi és intézményi, illetve rendszerproblémákat egymástól, és adott esetben helyi rövidebb és hosszabb távú terveket, értékelési, mérési programot dolgozzanak ki. Az is egyértelműnek látszik, hogy éppen azok a családok nem tudtak az új ellátási forma bevezetéséről és az ahhoz szükséges nyomtatványok kitöltésének és visszaküldésének módjáról, akik a leginkább érintettek, mert ők azok, akik vélelmezhetően a legkevésbé hallgatják, vonatkoztatják magukra az ilyen természetű közleményeket és híradásokat, illetve tudnak vagy akarnak eleget tenni az ezekből fakadó kötelezettségeknek, és mérik fel azok elmaradásának következményeit.

BEÉRKEZETT KÉRDŐÍVEK ÖSSZESÍTŐ TÁBLÁZATA

	Békés	Győr-Moson-S.	Somogy	Szabolcs-Szatmár-B.	Összesen
Települések száma	75	175	244	128	722
Gyermekjóléti szolgálatok száma	64	104	110	176	454
Gyermekjóléti szolgálattól érkezett településre vonatkozó kérdőív	57	172	201	226	656
Gyermekjóléti szolgálattól érkezett adott tanulóra vonatkozó kérdőívek	430	466	154	825	1875

A JEGYZŐK ÉS A GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLATOK INTÉZKEDÉSEI

Az Országos Egészségbiztosítási Pénztár a jegyzőktől érkezett értesítések alapján értékelte a kérdőívekre kapott válaszokat, illetve a jegyzőktől kapott információkat, és azt találta, hogy a beérkezett adatokat többek között az is befolyásolta, hogy többféle okból nem került sor a tankötelezettség teljesítésére, azok esetében, akiről elvileg kellett volna iskolalátogatási igazolásnak érkeznie. Nyilvánvaló adminisztrációs gondok mellett itt elsősorban azokról van szó, ahol a gyermek még nem iskolaérett, óvodába jár, kora ellenére, a család külföldön él, a gyermek felmentést kapott a tankötelezettség alól, a család ismeretlen helyen tartózkodik, a gyermek élettársi kapcsolatot létesített vagy házasságot kötött, illetve gyermeket szült, ezért nem jár iskolába.

Kis településeken előforduló probléma, hogy hiába folytatná tovább a gyermektanulmányait, az iskola távol esik lakóhelyétől, a szülők anyagi okokból nem tudják az utazások költségét fedezni.

A jegyzőktől kapott tájékoztatás arra is rámutat, hogy az iskolák egyre inkább felmentést adnak a „problémás gyermekek” részére az iskola látogatása alól. Ezek a gyermekek tanulmányaikat magántanulóként folytathatják.

A beérkezett jegyzői értesítésekből az is megállapítható, hogy az érintett családok szociális helyzetére való tekintettel az önkormányzatok jegyzői is csak elenyésző számban kezdeményeztek szabálysértési eljárást ezekben az ügyekben.

A tanköteles korú gyermekek számát összevetve az igazolatlan hiányzásokról adott adatokkal, kitűnik, hogy esetleges halmazódások is előfordulhatnak – ezek nem szűrhetők ki az adatlapok alapján. Békés megyében a tanköteles korúak 1,2%-a, illetve az érintett településeken élő gyerekek 1,6%-a érintett, Győr-Sopron-Moson megyében 0,8%-a, illetve 1,1 %-a, Somogy megyében 0,9%-a és 1%-a, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig 3,2%, illetve figyelembe véve a téves adatot is, 1,8% -ra vonatkozik.

Az igazi problémát ezen túlmenően az jelenti, hogy a sok napot mulasztott tanulók számánál nagyobb azoknak a gyerekeknek az aránya, akik az általános iskolát nem fejezik be időben és sikeresen, illetve nem tanulnak tovább, nem fejezik be középfokú tanulmányaikat, de ezt nem mérhette ez a vizsgálat, és nem mutatja ki az igazolási kötelezettség sem.

Békés megyében az esetek kevesebb, mint felében, 45,5%-ban (284 eset) jelzett a jegyző a gyermekjóléti szolgálatnak, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esetében ugyancsak alacsony a szám, ahol a jegyzőkhöz érkezett 1705 jelzés eredményeképpen csak 1020 esetben történt megkeresés, de valamennyi megye estén kevésnek mondható 59,8%, a megkeresések száma.

Szakmailag semmiképpen sem elfogadható, és a gyermekvédelmi törvény egyik legfontosabb elemének figyelmen kívül hagyását jelzi, hogy a települések csak nagyon elenyésző esetben tartottak intézményközi megbeszélést a jelzett esetekben. Összesen 220 egyeztetés történt, amelynek célja feltehetően a település szakmai stratégiájának kidolgozása az ott élő gyerekek iskoláztatásának jobb megoldása érdekében.

A tankötelezettséggel összefüggésben az esetek 1,75%-ában (221) került sor védelembe vételre. Ez mutatja, hogy ezekről a gyerekekről korábban az iskola feltehetően nem jelzett a gyermekjóléti szolgálatnak, ugyanis nehezen képzelhető el, hogy ezekben az esetekben újonnan felmerült probléma miatt került sor a sok igazolatlan hiányzásra.

Magas és aggodalomra okot adó a tankötelezettséggel kapcsolatos eljárás során magántanulónak váltak száma (392), ez az esetek 22%-a. Jelzi, hogy némely iskolák meg akarnak szabadulni a problémás gyerekektől, és ez a „technika” vészes gyorsasággal terjed.

Közismert, hogy az iskolai hiányzások és sikertelenségek mögött gyakran családi diszfunkció, betegség, deviancia húzódik, ilyenkor sem teheti meg az iskola, hogy elengedi a gyerek kezét, és a nyilvánvalóan megoldatlan élethelyzetekkel küzdő családokra hagyatkozik. Ezt akkor sem fogadhatjuk el, ha bizonyosan sok és gyakran megoldhatatlan gondot jelent az osztályban tanuló többi gyerek és az ott tanító pedagógus számára a problémás, magatartási, tanulási zavarokkal küzdő gyerek. Ilyen esetekben az intenzív családgondozás, segítségnyújtás, speciális pedagógiai programok, illetve más szakemberek bevonása lehet a megoldás. Nem fogadható el, hogy nem biztosítottak a feltételek, mert ezt a kifogást a szülőtől sem fogadja el senki, még akkor sem, ha ugyanolyan eszköztelen és esélytelen, mint adott esetben a segítő szakember és intézménye.

Megállapítható, hogy az érintett családok szociális helyzetére való tekintettel az önkormányzatok jegyzői is csak elenyésző számban kezdeményeztek szabálysértési eljárást ezekben az ügyekben.

Mindössze 12 esetben éltek a vagyonkezelői jog korlátozásának eszközével, ami jól jelzi, hogy ennek az intézkedésnek nem, és nem is lehet az az eredménye, hogy a gyerekek ne hiányozzanak igazolatlanul az iskolából. Ennél a tanulási eredményesség premizálása, a sikeres iskolai teljesítmény jutalmazása, az iskola és a tanulás vonzóvá tétele sokkal inkább ösztönző lehet, és jobban is illik a pozitív megközelítést és jobb önértékelést támogató szakmapolitikai elképzelésekhez.

A jegyzőktől beérkezett, 1881 adott tanulókra vonatkozó összesített adatsorokból kitűnik, hogy az esetek jelentős számában, 41,25%-ában (776) a jegyző nem kereste meg a gyermekjóléti szolgálatot a nevelési problémák megoldása érdekében, noha ez törvényi kötelezettsége.

Ugyancsak nagyon magas, 43,7%-ban nem tájékoztatta a szolgálat a tankötelezettség előmozdítása céljából a jegyzőt. A megyék közötti eltérések jelentősek. Békés megyében 30%, míg Győr-Sopron megyében és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 50%, Somogy megyében majd 75% ez az arány. Tapasztalatok alapján feltételezhető, hogy olyan települések esetében hiányzik a tájékoztatás és megkeresés, ahol társulásba illetve rész munkaidőben látják el a gyermekjóléti szolgálatok feladataikat, esetleg nincs is szolgálat (adataink szerint ez 17 település a vizsgált megyékben).

A gyermekjóléti szolgálatok a jegyzőknél lényegesen alacsonyabb számban éltek a védelembe vételre vonatkozó jelzéssel, ami azt jelzi, hogy bíztak saját szakmai lehetőségeikben és az iskola, valamint a gyermek és a család együttműködésében.

Eseti gondnok kijelölésére mindössze egy esetben került sor, ami ismét alátámasztja, hogy nem tartják a települési szakemberek hatékony megoldásnak az elszámoltatást és a pénzkezelés elvonását.

A fentieket bizonyítják az adott településeken működő gyermekjóléti szolgálatokra vonatkozó adatok is. Az összesen 656 településen mindössze 16 önálló gyermekjóléti szolgálat működik, és 105 esetben dolgoznak más intézményen belül. Önálló családgondozót részállásban alkalmaznak 233 településen, és összesen 55 esetben alkalmaznak önálló családgondozót főállásban. Ha megyénkénti bontásban nézzük, még ijesztőbb képet kapunk, hiszen a 226 érintett szabolcsi település egyikén sincs önálló szolgálat, és 109 település esetében csak részállású családgondozó van, tehát még egyszemélyes gyermekjóléti szolgálat sem működik. A társulásban működők esetén sok kistépülés alkalmaz egy, jó esetben több szakembert, de itt a közlekedési, képzettségbeli és más nehézségeket figyelembe véve, alig van esély érdemi segítség nyújtására. Ha ezt összevetjük a gondozott családok (10 815) és a gondozott gyerekek (22 305) számával, akkor az is látszik, hogy a törvényben előírnál jóval magasabb számú családot és gyermeket segítenek a sokszor szakmailag sem kellően felkészített kollegák, akiknek – mint azt más felmérésekből tudjuk – az alapvető tárgyi eszközeik is hiányoznak az érdemi munkavégzéshez. Így nem csodálható, ha a tájékoztatás, jelzés és együttműködés egyik irányban sem működik kielégítően. Egy másik metszetben elemezve e számokat, azt találjuk, hogy Békés megye 57 településén 6 önálló, 27 más intézményen belül működő és társulásos gyermekjóléti szolgálata alig gondoz több gyermeket, mint Somogy megye 3 önálló, 16 más intézményen belül működő viszont 100 társulásos és a békési 6-tal szemben 47 részállású családgondozója.

A gyermekjóléti szolgálatok és az iskola együttműködését jogszabály írja elő, és nyilvánvaló, hogy a jogalkotó kifejezett szándéka volt, hogy az iskoláztatási támogatás bevezetésével ez a kapcsolat formalizált és tartalmas együttműködést jelentsen, ami segíti a gyerekek sikeres iskolai tanulmányait, nevelését, továbbtanulását és hosszabb távon beilleszkedésüket, munkavállalásukat is. Ehhez képest az iskolák átlagosan 21,5 óra igazolatlan hiányzás után fordultak segítségért a gyermekjóléti szolgálatokhoz, és ezt is csak az összes eset 73 %-ában. Kiugróan magas – 33 óra – volt ez a szám Békésben, ami azzal is összefügghet, hogy 168 tanuló esetében a gyermekjóléti szolgálatot csak a jegyző kereste meg, az iskola nem jelzett.

Ugyancsak magasnak tűnik ez a szám abban a tekintetben, hogy a 311 érintett tanuló közül 114 esetében már folyt családgondozás, így a gyermekjóléti szolgálatnak feltehetően volt korábbi kapcsolata az iskolával. Ha azt az arányt nézzük, hogy az iskolai hiányzások jelzése és a korábban már gondozásba vett gyerekek száma hogyan aránylik, akkor azt láthatjuk, hogy Győr-Moson-Sopron megyében esik a legközelebb az iskolai hiányzás és egyéb veszélyeztetettség, itt ugyanis a jelzett 119 tanköteles korú közül 80 esetében már korábban is sor került családgondozásra. Ez a szám a legkisebb arányú Békés megyében volt, a másik két megyében közel 50%-os.

Az iskolák nagyon kis mértékben tekintik feladatuknak a sokat és igazolatlanul hiányzó tanulók esetében a gyermekvédelmi tevékenységet. A gyámhivatalok megállapításaiból is kitűnik, hogy a legtöbb iskolában csak formális a gyermekvédelmi felelősi feladat ellátása, és többnyire nem gyermekvédelmi szakember végzi e munkát. Nyilván ennek is következménye, hogy összesen 187 esetben történt családlátogatás, ami kevesebb, mint az esetek 10%-a, és összesen 4 esetben fordult elő az 1373 jelzett ügyben, hogy az iskola tanulmányi segítséget nyújtott volna, a kérdőívek tanúsága szerint. Ez a szám fenntartásokkal kezelendő, de megerősíti annak fontosságát, hogy szükséges lenne feltárni, hogy az iskola miért nem tudja és/-vagy akarja a nevelési, gyermekvédelmi feladatok rá eső részét elvégezni. Összesen 151 esetben jeleztek más intézmény felé, ami azt is mutatja, hogy nem csak ők maguk nem látják el ezt a feladatot, de vagy nem tudják, vagy nem akarják a

családot, a gyereket más intézmény, szakemberek felé irányítani. Ez törvénytörő, és etikailag, szakmailag megkérdőjelezhető.

Az érintett gyerekek iskoláinak kevesebb, mint felében dolgozik gyermekvédelmi felelős, 812-en, akik közül 750 pedagógus és mindössze 5 szociális munkás, 12 szociálpedagógus.

Ez a tény sem menti azonban a korábban ismertetett adatot, miszerint összesen 4 esetben kezdeményeztek tanulmányi segítséget, mint ahogyan azt sem, hogy az iskolák kevesebb, mint az érintett tanulók egynegyede esetében (402) mutattak együttműködési készséget.

A jegyzők összesen 189 esetben kaptak iskolai megkeresést, ezek túlnyomó többsége – 132 eset – iskolai hiányzás volt.

Az iskolai értesítések több mint felében – 783 esetben – a gyermekjóléti szolgálat korábban nem gondozta a családot, ez azt is jelenthette, hogy felhívták a figyelmet a problémákra, és csak remélhetjük, hogy a fennmaradó esetek legalább egy részében volt rendszeres kapcsolat az intézmények között. Ugyanakkor feltűnő, hogy anyagi támogatást ezzel összefüggésben csak 2 Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei iskola kezdeményezett. Ez azért is érdekes, mert a gyámhivatali jelzések és saját tapasztalataink is arra utalnak, hogy gyakran a gyerekek iskolai hiányzásának hátterében súlyos anyagi gondok húzódnak meg. A közlekedési költségek, tanszerbeszerzési nehézségek, illetve megfelelő ruházat hiánya, lakhatási gondok sok esetben okoznak gondot.

Nem derült ki semmiféle olyan kezdeményezés, segítségi forma, amely a továbbtanulást, felzárkóztatást, hiányok pótlását, vagy speciális szükségletek kielégítését célozná. Ez még abban az esetben is nehezen elfogadható, ha hasonlóan a gyermekjóléti szolgálatokhoz, az iskolák is gyakran nehézségekbe ütköznek alapfeladataik teljesítésekor, megfelelően képzett és elégséges számú pedagógus és más segítő valamint tárgyi feltételek hiányában.

A jegyzői megkeresések számát tekintve, ahol az iskola nem jelzett a hiányzásról, ott a rendkívül magas szám (730) jelzi, hogy a gyermekjóléti szolgálatok és az iskola közötti kommunikáció erőteljesen akadozik. Ez különösen aggasztó annak fényében, hogy mint korábban jeleztük, az iskolákban nem, vagy alig működnek a gyermekvédelmi felelősök, és elvétve találunk közöttük képzett szociális szakembert, pszichológust, mentálhigiénikust.

Az adatok tanúsága szerint az esetek többségében, 1190 esetben elégséges volt a szülő, gyermek figyelmét felhívni a tankötelezettségre, és nem került sor további beavatkozásra. Ugyanakkor fontos szerepe lenne az iskolának abban, hogy ne legyen szükség ilyesféle figyelemfelhívásra, illetve sokkal inkább vonja be a szülőt, a családot a tanulással, neveléssel összefüggő feladatokba, tartsanak rendszeresen kapcsolatot, jelezzék a helyi segítőknél és a családnak, ha probléma adódik, ne pedig formális felszólítás képezze a kapcsolatot.

A gyermekjóléti szolgálatok 3198 esetben keresték fel a családokat a felmerült probléma esetében. Az adatok alapján nem határozható meg, hogy ez hány családot érintett, és átlagosan hány látogatásról van szó, de azt jelzi, hogy a gyermekjóléti szolgálatok fontos feladatuknak tekintették a családdal való közvetlen kapcsolat tartását.

Az esetek kevesebb, mint 10%-ában nem tudták csak felvenni a kapcsolatot a családdal – és csak ezek 15%-a, összesen 30 család nem volt együttműködő -, míg a szülők az esetek túlnyomó többségében együttműködők voltak. Ez ismét több dolgot jelez. Egyfelől biztosan problémát okoz, hogy az iskolák a munkafeltételek nehezedése és szerepük más formában való megfogalmazása miatt sokkal kevésbé vannak közvetlen kapcsolatban, mint korábban. Ugyanakkor biztosak lehetünk abban, hogy a családdal való intenzív együttműködés már rövid távon is csökkentené az iskolai feszültségeket, a tanulók iskolalátogatási, tanulási, magatartási nehézségeit, és elősegítené a sikeresebb iskolai karriert és továbbmenetelt.

Egyidejűleg azt is látjuk, hogy a gyermekjóléti szolgálatok igyekeznek megfelelni kötelezettségeiknek és vállalni a családok gondozását, a gyerekek segítségét. Kérdéses azonban, hogy célszerű e összemosni a szociális, mentálhigiénés, iskolai problémákat akkor is, amikor ezek együttműködés keretében, sőt nemegyszer önállóan is kezelhetők. Másképpen fogalmazva felmerül, hogy olyankor is a gyermekjóléti szolgálatokra hárulnak feladatok, amikor azt más ellátók- egészségügy, oktatás stb. – kellene, hogy végezzék. Ilyenkor is fontos, hogy a gyermekjóléti szolgálat tudjon a történekről és a szükséges összehangolást, esetmegbeszélést megszervezze, segítse, de soha nem lesz mód arra, hogy a szolgálatok minden feladattal maguk küzdjenek meg. Feladatuk elsősorban a koordináció és a legoptimálisabb szakemberhez, intézményhez való diszpécseles, a jelzés, feltárás és utánkövetés, a lakosság, intézmények, önkormányzat általános tájékoztatása a lehetséges segítségi formákról, támogatásokról és azok elérhetőségéről, eredményességéről. Nem vállalhatja át tehát az intézmények és szolgáltatások, szakemberek munkáját. Ehhez sehol nem adottak a feltételek, de nem is lenne célszerű és gazdaságos. Az a tény, hogy a gyermekjóléti szolgálatok felveszik a kapcsolatot a családdal, tisztázzák a probléma okát és a szükséges segítséget, még nem oldja meg a gondokat sok esetben. Szükséges a többi segítő és szolgáltató intézmény, így az iskola aktív közreműködése is.

A 961 jelzett eset, amikor a gyermekjóléti szolgálat közbelépésére megszűnt a hiányzás, azt jelzi, hogy érdemes, és lehet hatékony segítséget nyújtani. Az iskolák a gyermekjóléti szolgálatok megkeresésére 1421 esetben mutattak hajlandóságot, míg ők alig kevesebb esetben – 1373 esetben -jelezték a gyermekjóléti szolgálatnak, de csak jóval a hivatalosan megállapított 10 órás hiányzás után.

A gyermekjóléti szolgálatok 713 esetben kezdtek gondozást, és 507 esetben e nélkül is megoldódott a probléma, ami némileg ellentmond a fenti adatoknak. Összesen 257 esetben jelezték, hogy nem volt eredményes a gyermekjóléti szolgálat közbenjárása az iskolai hiányzások megszüntetése érdekében, 411 esetben pedig csökkent a hiányzás mértéke. 387 esetben kérte az iskola a gyermekjóléti szolgálat ismételt beavatkozását.

A hiányzások okait vizsgáló kérdésre magas számban kaptunk olyan választ, amely arra utal, hogy a hiányzások egy jelentős részében az oktatással, iskolával összefüggő okok állnak, nem pedig szülői, gyermeki mulasztás. 134 esetben iskolai kudarcok, iskolai konfliktusok, 109 esetben többszörös osztályismétlés, 17 esetben pedig az a tény, hogy nem biztosított a településen a gyerek szükségleteinek megfelelő oktatási forma. A 125 esetben, amikor a tanuló deviáns magatartása szerepel, nem tudhatjuk, hogy pontosan milyen magatartási, életvitelbeli gondról van szó, de feltételezhetően itt a tanköteles korosztály felső határához közelítő fiatalokról van szó. Ugyancsak ez feltételezhető abban az 59 esetben, amikor házasságkötés, élettársi kapcsolat illetve gyermekszülés miatt nem jár iskolába a tanköteles korú fiatal.

Az okok között szerepel nagy esetszámmal a megélhetési nehézség és a szülők elhanyagoló magatartása, családi konfliktus, illetve a kiskorú otthoni munkavégzése. Ezekben az esetekben, amelyek nyilvánvalóan a jelezettnél jóval nagyobb számban fordulnak elő, nincs esély arra, hogy teljesen kiküszöbölhetők legyenek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem kell minden lehetséges eszközzel csökkenteni ezek számát és súlyosságát.

A vizsgálatba bekerült gyerekek életkora azt jelzi, hogy a problémák a 10 évesnél idősebbek esetén kezdődnek. Ennek többféle oka van. Az egyik az iskolai sikertelenség, az évismétlés, esetleg többszörösen is, ami azt is jelzi, hogy az első években nem tudott az iskola a gyerek számára megfelelő programot nyújtani és segíteni őt hátrányai behozásában, illetve az elmaradást megakadályozni. Ugyanakkor ez az életkor, amikor a kiskamasz kor

okán is elkezdődhetnek azok a személyiségfejlődési, magatartási problémák, amelyekre az iskolák többségének – és a szülőknek – nincs adekvát kezelési technikája. Az átlagos életkorban természetesen benne van a már az iskolakötelezettség felső határán lévő, 14 évesnél idősebb, az általános iskolát befejezett, de középfokú tanintézetbe be nem került, vagy azt otthagyo fiatal és a már az alsó tagozatban sokat elmaradó vagy iskolába nem járó gyermek is

Az érintett tanulók nemek szerinti megoszlása kiegyenlített, itt semmiféle speciális kérdés nem merül fel.

Nagyon jellemző adatnak tekinthető viszont, hogy az igazolatlanul mulasztó iskoláskorúak közül 1186 gyermek (63%) járt óvodába, vagyis elméletileg mód lett volna azoknak a szokásoknak a kialakítására, amelyek a sikeres iskolázatáshoz szükségesek, az esetleges lemaradások pótlására, szükséges logopédiai, gyógypedagógiai, pszichológiai vizsgálatokra, fejlesztésekre. Azért csak elméletileg, mert feltehető, hogy az érintett települések nagy részén nincs ilyen lehetőség, program és szakember. Másrészt nagyon magasnak tűnik az óvodába nem járt 37%, összevetve az országos adatokkal. Jelenleg iskolát kezdett 6 évesek 97,6%-át, 3-5 évesek 87,3%-át írták be óvodába (KSH 2000).

A fenti gondolatmenetet erősíti az a tény, hogy az érintett gyerekeknek csak kevesebb, mint egy harmada (28,7%-a) jár az életkorának megfelelő osztályba, vagyis évismétlők, többszörös évismétlők, és feltehetően súlyos tanulási, magatartási, életvezetési nehézségekkel küzdenek. Biztosak vagyunk abban, hogy az iskolák többsége nincs abban a helyzetben, hogy külső szakemberek segítségét vegye igénybe, ő maga pedig ezekre a feladatokra kevésbé felkészült. Ezt a vélekedésünket az is alátámasztja, hogy speciális osztályba mindössze a gyerekek 5%-a jár, speciális iskolába pedig ennél is kevesebb, 3%. Az adatok alapján tehát az igazolatlanul hiányzó tanulók többségének nincs szüksége, vagy nem áll rendelkezésére speciális tantervű osztály, iskola.

A tanulók származására vonatkozó kérdést – hasonlóan valamennyi kérdéshez – csak fenntartásokkal kezelhetjük, de így is fontos adathoz jutottunk. A jelzett 595 roma származású tanuló a teljes gyermekcsoport 31,7%-a. Ez az arány messze magasabb, mint a roma gyerekek száma a teljes gyermekpopulációban – erre is csak becslések vannak természetesen – de tekintetbe véve a megyék eltérő roma lakosság számát és Szabolcs megye felülreprezentáltságát, meg kell állapítanunk, hogy ez a szám nem kiugróan magas. Különösen igaz ez, ha a roma gyerekek továbbtanulási esélyeit, középfokú tanintézetekben való jelenlétét nézzük. Rájuk, arányait tekintve lényegesen nagyobb számban jellemző a be nem fejezett 8 osztály, illetve a tankötelezettségi kor elérése előtti iskolai kimaradás. Ezt tekintve meg kell állapítani, hogy az egyharmados arány azt jelzi, hogy egyáltalán nem tipikusan roma problémával van dolgunk. A válaszok 31,5%-ban nincs adat, tehát nem jelezték, vagy nem ismerték a gyerek etnikai hovatartozását.

Ha a szülők iskolai végzettségét, munkalehetőségeit és jövedelmi viszonyait tekintjük, tovább erősödik az a meggyőződésünk, hogy az igazolatlan hiányzásokkal jellemzett probléma terület jól ismert, de természetesen összetett kérdéseket vet fel.

Az apák 17,4%-a, míg az anyák 25,3%-a nem végezte el az általános iskola 8 osztályát, ugyanakkor 42 felsőfokú végzettségű apa és 39 felsőfokú végzettségű anya van az 1126 apa és 1186 anya között, valamint 7,3% az érettségizett apák, 10,1 % az érettségizett anyák aránya. Ha visszatekintünk az együttműködő szülők magas számára, az is kitűnik, hogy nem a segítség elfogadásának hiánya jellemzi ezeket a családokat, hanem többféle, összetett ok vezet az iskolai problémákhoz. Jól mutatja ezt a foglalkoztatási adat, amely szerint a szülők közül az apák 62,4%-a, míg az anyák 74,5%-a munkanélküli. Nem tudható ugyanis, hogy a munkanélküliség ok vagy következmény, hogy az ebből fakadó problémák kiváltói-e vagy

eredményei-e az iskolai problémáknak. A megvizsgált családok 4/5-ének van rendszeres jövedelme a magas munkanélküliségi arány ellenére, de az adatlapok alapján joggal feltételezhetjük, hogy a kitöltést végzők jövedelemnek tekintették a családi pótlékot, iskoláztatási támogatást, rendszeres gyermeknevelési támogatást és más segélyeket is. Erre abból is következtetünk, hogy a megadott, egy főre eső jövedelmek semmiképpen sem származhatnak az ezek nélkül számított jövedelemből.

Az iskolai hiányzásokat megelőzően az érintett gyerekek közel 20%-ával volt kapcsolata a gyermekjóléti szolgálatoknak. Ezek közül 196 esetben (53,3%) jelentkezett magatartási, nevelési probléma, beilleszkedési nehézség. Magas volt az ügyintézés, anyagi jellegű probléma és a tanácsadások száma is, jelezve, hogy ezekben a családokban is a gyerek hiányzása a családi problémák, megoldatlan élethelyzetek tünete.

A szülői elhanyagolás, bántalmazás az esetek 13,6%-ában jelentkezett. Arra következtetünk ezekből az adatokból, hogy a családok túlnyomó többsége egyedül nem tud valamely- itt nem értékelhető ok miatt- megbirkózni a gyereknevelés gondjaival, ehhez segítségre van szüksége. Vélelmeznünk kell tehát, hogy a családok jelentős részének szüksége lenne olyan segítségre, amelyek szülői, nevelői készségeiket és őket magukat is megerősítenék. Nem várható el a szülőktől, hogy „ösztönösen” vagy az otthon, környezetükben látott minták alapján megfeleljenek a velük szemben támasztott -egyébként gyorsan változó – elvárásoknak. A gyerekeknek és szülőknek is szóló iskolai programoktól a szülők iskolájáig sokféle forma és lehetőség adódik.

Az iskolai jelzések száma jóval alacsonyabb volt a gyermekjóléti szolgálatok felé-mint ezt korábban is írtuk-, itt is a magatartási, beilleszkedési, teljesítményproblémák vezetnek az iskolai hiányzások mellett. Nagyon alacsonynak látszik az elhanyagolás, bántalmazás (6), egészségügyi problémák (14) és a szenvedélybetegség (2) jelzése. Ez ismét azt mutatja, hogy az iskola vagy nem tud jelzési kötelezettségéről, vagy nem akar jelezni, illetve nincsen kinek jeleznie. Ez természetesen nem ugyanazt jelenti, így ennek további vizsgálata komoly haszonnal járna.

A jegyzői megkeresés alapján végzett gyermekjóléti tevékenység azt jelzi, hogy leggyakrabban a szülőkkal, legkevésbé pedig az iskolával folytattak megbeszélést a teendőkről. Nem deríthető ki, hogy ez kinek a szándékai és aktivitása vagy éppen háritása miatt alakult így, de tény, hogy a szülőkkal való találkozások száma háromszorosa az iskolákkal történt találkozásoknak, és a gyerekekkel is 2,5-szer többet találkoztak a szolgálat munkatársai. A jegyzői megkereséseket követő találkozások esetében is közel 500 ügyben elégséges volt a figyelmet felhívni az iskolalátogatási kötelezettségre, és 658 esetben volt a szülő együttműködő.

A gyermekjóléti szolgálatok munkájának hatékonyságát jelzi, hogy a jegyzői megkereséskor 943 esetben már tudtak arról, hogy a családok miért nem juttatták vissza az igazolásokat az OEP-nek. Túlnyomó többségben szülői mulasztás volt az ok az esetek felében – de nem ismert a vizsgálat adatai alapján, hogy ennek pontosan mi volt a hátterében -, itt figyelmetlenségtől a bélyeghez hiányzó pénz és a feladat meg nem értéséig sok minden lehet.

Adminisztrációs problémák az esetek egynegyedében voltak okai a késedelemnek, és nem ismert további 30%. Feltételezhetően az egyéb kategóriába azok az esetek kerültek, ahol a felszólításra, ha késedelmesen is, de visszaküldte a szülő az igazolást. A fenti adatokat összevetve kitűnik, hogy a jegyzői megkeresésre indult gyermekjóléti szolgálati tevékenység egy jelentős része arra kellett, hogy a különféle praktikus okokból el nem küldött igazolások pótlásra kerüljenek. Ez ismét azt jelzi, hogy elsőként is a mindenkori igazolások kitöltésének, továbbításának módját kell minden érintett számára átlátható és

elvégezhető módon megszervezni, ugyanakkor az így megtakarított energiák a valóban problémás gyerekek gondozására fordíthatók. A gyermekjóléti szolgálatok által kezdeményezett intézkedések a jegyzői megkeresést követően nagyon sikeresek voltak (25. tábla 32. kérdés), 516 esetben volt mérhető eredménye e közbelépésnek, és csak az esetek 30%-ában volt eredménytelen.

A gyámhivatalok nagyon kis számban kezdeményeztek bármiféle beavatkozást, eseti gondnokot egy esetben sem jelöltek ki, környezettanulmány elkészítését kezdeményezték 45 esetben, eseti elszámolást 9 esetben, és mérhetően 40 esetben fellépésük eredményes volt. Pozitívnak értékelhetők ezek a számok, mert a gyermekvédelmi törvény szellemiségének és betűjének megfelelően a problémákat ott kell kezelni, ahol azok keletkeznek, és a decentralizált ellátás éppen azt célozza, hogy a helyi ellátó- és intézményrendszer adjon támogatást, vizsgáljon és intézkedjen. A gyámhivatalnak csak olyan esetekben kell közbelépnie, ha a helyi lehetőségek kimerültek, vagy már meghaladják az ott dolgozók kompetenciáját.

A gyermekjóléti szolgálatok összesen 289 esetben kezdeményezték a tankötelezettség elmulasztásával összefüggésben a gyermekek védelembe vételét, ami az esetek alig több, mint 15%-át jelenti. A védelembe vettek közül 118 esetben megszűnt a hiányzás. A sikertelenségek közül kiemelkedik a szülők együttműködésének hiánya, 59 esetben, illetve a gyermek együttműködésének hiánya, 43 esetben. Ezek még országos méretekre vetítve is olyan alacsony számok, amelyek egy ideálisan működő rendszer esetében is elfogadhatók, hiszen mindig lesznek olyan családok és gyerekek, akik valamilyen okból nem tudnak, vagy nem akarnak eleget tenni a különféle kötelezettségeiknek. Összesen 27 esetben kezdeményezték a családból való kiemelést, ami indokoltság esetén is nagyon alacsony szám, és azt mutatja, hogy a helyi ellátásban dolgozók nem élnek ennek a drasztikus eszköznek az alkalmazásával, csak feltehetően megalapozott esetekben. Ezt egyértelműen a gyermekvédelmi rendszer átalakulásának eredménye.

Az érintett gyerekek 10%-ának esetében került sor arra, hogy a gyámhivatal az iskoláztatási támogatás felhasználásának ellenőrzését kezdeményezze környezettanulmány készítésével, ami adott esetben lehetőséget nyújt a családgondozás megkezdéséhez, a problémák feltárásához, a családdal való együttműködés kialakításához.

36 esetben jelölték ki eseti gondnoknak a gyermekjóléti szolgálat munkatársát, vagyis az iskoláztatási támogatás felhasználásáról ő dönt. Ebből 21 esetben jelzik, hogy ennek hatására csökkentek a hiányzások.

Ahhoz, hogy minél több gyerek tegyen sikeresen eleget a tankötelezettségnek, végezzen eredményesen legalább középiskolát, Magyarországon nagyon sokféle feltétele van. Ezek közül kiemelhető az iskolák vonzóvá és eredményessé tétele. E kutatás alapján is meggyőződésünk, hogy a családok és a gyerekek meggyőzhetőek az iskola és a tanulás, képzés fontosságáról, ha az iskola elfogadja és szolgálja az oda járó gyerekek és családok szükségleteit, ha az a fontos, hogy eredményesek legyenek az ott eltöltött évek, és mindenki – szakember, gyerek, szülő – biztonságban és jól érezze magát az iskolai évek alatt. Ehhez nagy segítséget tudnak nyújtani azok az egyéb szolgáltatások, szervezetek, amelyek segítenek az iskolai teljesítményt befolyásoló, de más természetű problémák megoldásában, illetve olyan szakemberek, akik iskolán belül és kívül támogatják a szakemberek munkáját, a gyerekek jó önértékelésének, önbecsülésének alakítását.

Nem hárítható a felelősség úgy a szülőkre, ha nem kapnak megfelelő segítséget ahhoz, hogy értsék és elfogadják az iskola és a tanulás fontosságát, ha nem érzik, hogy őket és gyerekeiket is támogatja az iskola és a szakember, ha a gyerekek különféle csoportjai kirekesztődnek a közösségből, származásuk, életkoruk, szociális helyzetük, fogyatékoságuk

vagy bármi más ok miatt. A szülő és a gyerek reakciója az el nem fogadó iskolára, közösségre az, hogy nem teljesíti az iskolalátogatási kötelezettséget. Ha tényleg fontos, hogy ott legyenek, részt vegyenek, akkor mindannyiunknak el kell azon gondolkodni, hogy mindent megteszünk-e ezért, és jól csináljuk-e?